

УДК 351:354

Чала Н.Д., к.е.н., доцент  
Академії муніципального управління

### **ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

*Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.* З кожним роком все інтенсивніше спостерігається вплив процесів глобалізації у світі. Наслідками дії глобалізаційних чинників стає деяка уніфікація економіко-культурних укладів життя, проблем та викликів, які постають перед різними країнами під час інтеграції у новий транснаціональний і культурний порядок. Ці процеси не обходять й Україну. Розповсюдження в нашій країні міжнародних стандартів на системи менеджменту (ISO серій 9000 і 14000, OHSAS 18000, SA 8000) та ініціативи Глобального договору ООН, який декларує принципи корпоративної соціальної відповідальності, перевів дискусію щодо ефективності діалогу між державою і бізнесом у іншу площину. Чи має сенс розвивати ідеї соціальної відповідальності в Україні? Яким чином соціально-відповідальний підприємець впливає на розвиток території та зростання добробуту?

Проблеми соціальної відповідальності підприємництва перед суспільством тісно пов'язані з необхідністю розбудови партнерських відносин між державою та бізнесом. Питанням доброчинності та соціальної відповідальності бізнесу було присвячено щорічний Всесвітній економічний форум у Давосі, що свідчить про актуальність зазначеної проблеми.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми.* Зміна відношення бізнесу до суспільних проблем та усвідомлення відповідальності перед ним вперше з'явилися за кордоном у минулому сторіччі. Серед провідних науковців тут можна відмітити праці Р. Вуд, Маскей А., Маскей Т., Барней Г., В. Вандербільт, Карролл А., Буххольц А., Ф. Фрідман, Ф. Хайек та інш. Серед вітчизняних науковців слід зазначити праці Акімової І., Пан Л., праці Інституту соціології України НАН України та інш.

*Формування мети (постановка завдання).* В українському суспільстві поняття «соціально-відповідальний бізнес» з'явилося відносно недавно, тому вивчено не достатньо. Метою даної наукової роботи є аналіз формування принципів соціальної відповідальності підприємництва та з'ясування ролі держави у цьому процесі.

*Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отримання наукових результатів дослідження.* У 20-ті роки минулого століття в середовищі підприємців почала дискутуватися ідея служіння суспільству, проте в

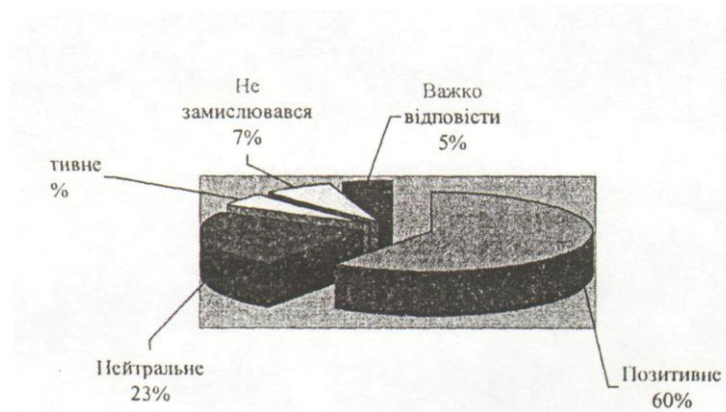
період економічної депресії вона згасла. Пізніше набула поширення концепція соціальної відповідальності в бізнесі, яка дістала найбільшого поширення у 70-80 рр. XX ст. у США. Ввів поняття "соціальна відповідальність" Р. Вуд - керівник фірми "Сірз", порушивши ще в 1936 році питання про обов'язок бізнесу перед суспільством, який не можна обрахувати математично, але який має велике значення. Згідно цієї концепції, підприємець повинен керуватися інтересами суспільства в цілому, а не лише своїми егоїстичними. Це передбачає виконання законів, що регламентують економічну діяльність, забезпечення екологічної безпеки, політичної стабільності, підвищення рівня освіти, культури [1, с.6].

У 1999 р. генеральний секретар ООН К.Аннун виступив з ініціативою на підтримку виконання прав людини, захисту трудових відносин, боротьби з корупцією, збереження екології, що пізніше було поширено як Глобальний договір ООН (UN Global Compact, 2000). Підтримка цього договору означає, що компанія притримується соціально-відповідальних принципів ведення бізнесу. У Глобальному договорі ООН принципи соціально відповідального бізнесу зведено до наступного:

- досягнення комерційного успіху завдяки виконання етичних норм, поваги до людей, суспільства, навколишньому середовищу (Business for social responsibility. "Overview of Corporate social responsibility" 2003);
- компанії добровільно інтегрують соціальну та екологічну політику у бізнес-операції і їх взаємовідносини з партнерами та співробітниками (Green paper EC "Promoting a European framework for CSR").

Необхідність соціальної відповідальності підприємництва перед суспільством має аргументи як «про» так і «contro». Підприємець, який організував бізнес, вже цим самим забезпечив соціальні потреби певного кола членів суспільства - таку думку підтримують В. Вандербільт, Ф. Фрідман та Ф. Хайек. Соціальну відповідальність визначають як комплекс економічних, юридичних, етичних та інших очікувань суспільства по відношенню до бізнесу науковці: Керролл А. та Буххольц А. [2]

Дослідження ставлення бізнес-структур до реалізації соціальних проєктів, яке проводилося Інститутом соціології НАН України та фондом "Інтелектуальна перспектива" в 2002 р., показало розуміння і готовність нашого суспільства та підприємців до впровадження соціальних проєктів. У опитуванні прийняло участь 811 підприємств різних міст України, серед яких: 88% - підприємства з виключно українським капіталом; 10% - спільних підприємств; 2% - підприємства з суто іноземними інвестиціями. Результати дослідження показали (рисі), що: 1) більшість респондентів (60%) реалізацію соціальних проєктів оцінюють позитивно і вважають її корисною для суспільства в цілому; 2) «нейтралітет» із цього питання продемонструвала чверть опитуваних; 3) негативне ставлення має незначна частка опитаних респондентів (5%), оцінивши таку діяльність, як «марну трату часу та ресурсів»; 4) біля 7% опитаних зізналися, що ніколи не замислювалися над цим питанням [3, с 18].



**Рис. 1. Оцінка ставлення бізнес-структур до реалізації соціальних проектів**

Опитування, яке проводилося Інститутом проблем державного управління та місцевого самоврядування з метою дослідження ключових соціально-гуманітарних проблем і перспектив розвитку України показало, що 48% респондентів при оцінці пріоритетності цілей розвитку українського суспільства віддають перевагу досягненню соціально-орієнтованого суспільства [4, с. 33]. Це свідчить про готовність суспільства до владних ініціатив у напрямку доброчинності та соціальної відповідальності бізнесу. Подальший аналіз проведеного дослідження показує, що суспільство вимагає від влади таких ініціатив. Серед найгостріших соціальних і гуманітарних проблем експерти виділили наступні: бідність - 72%, соціальна байдужість - 72% та злочинність - 71%. [4, с.69].

Обов'язковою умовою формування принципів соціально-відповідального підприємництва є соціальне спрямування діяльності держави. Головна увага при визначенні пріоритетів економічного розвитку має надаватися потребам людини як найвищій цінності суспільства, у відповідності з якими будується державна соціальна політика. При оцінці ефективності розвитку економіки авторитетними міжнародними організаціями та порівнянні конкурентоспроможності економік різних країн завжди визначається індекс соціального виміру, до складу якого входить оцінка якості і безпеки життя, індекс людського розвитку та інші. [5, с.21]. Аналіз державної політики, яка проводиться у країнах-лідерах за індексом соціального виміру: Швеції, Ісландії, Норвегії, Данії, Швейцарії, показує, що вони мають найвищі в світі видатки на сферу охорони здоров'я та освіти, дуже низький рівень корупції.

Під соціально орієнтованою економікою розуміють не просто соціальне забезпечення громадян, які того потребують, а передусім забезпечення належною роботою і відповідним рівнем доходів усе працездатне населення [4, с. 100]. Тобто головною умовою формування в

країні принципів соціально-відповідального підприємництва є наявність довіри між бізнесом та владою, основою якої є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, наявність ефективних механізмів захисту прав власників та громадян.

Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності може бути узагальнена наступними положеннями [6, с. 177, 178]:

- 1). Суспільство, з одного боку, та окремі бізнес-одиниці, з іншого, повинні мінімізувати потенційний конфлікт власних інтересів,
- 2). Інструментом досягнення цієї мети є спільна участь в реалізації різних соціально-економічних проектів, які мають позитивний зовнішній ефект,
- 3). Різні форми корпоративної соціальної відповідальності передбачають різний ступінь регулювання з боку держави.

У цьому контексті соціальна відповідальність підприємництва має дві складові. Перша - пов'язана з виконанням зобов'язань перед державою, що відображені у відповідному законодавстві. Друга - добровільна участь у реалізації різних програм централізованого або локального характеру, які пов'язані із задоволенням суспільних потреб, а не інтересів бізнес-компаній. Зацікавленість у розбудові партнерських відносин при вирішенні соціальних та екологічних питань існує як у держави, так і у підприємницького сектору. Це пов'язано з необхідністю об'єднання зусиль і обмеженістю ресурсів при відтворенні людського та природного чинників. Крім цього, довіра та підтримка один одного влади та бізнесу сприяє стабільному суспільному розвитку та запобіганню соціальних конфліктів.

У дискусіях щодо доцільності включення підприємців до вирішення суспільних проблем, наводяться аргументи «проти» [7, с.28]. Вважається, що підприємці компетентні лише у галузі розвитку їхнього бізнесу, а тому їх спроби вирішення суспільно важливих питань не будуть ефективними. Тому краще буде, якщо вирішення соціальних проблем залишиться державним органам влади. З іншого боку соціальна діяльність підприємства відволікає ресурси від його комерційної діяльності, що може знижувати прибутковість. Дійсно, основна увага компанії зосереджена на комерційному результаті та удосконаленні основного бізнесу, інвестування у розвиток місцевої громади, знаходиться у ієрархії цінностей підприємництва значно нижче.

Однією із форм проведення соціально-відповідальної політики є благодійна діяльність, яка після щорічного економічного форуму у Давосі набула в Україні особливого значення. З точки зору підприємницьких структур проведення благодійних проектів, значно легше, ніж участь у проектах розвитку: легше контролюється за обсягом вкладених коштів і швидше дає позитивні результати. Проте щоб така діяльність була ефективною потрібна координаційна та інформаційна підтримка з боку органів місцевого самоврядування.

В Україні останнім часом поширилася практика фінансової підтримки ініціатив громадських організацій та ініціювання власних

соціальних акцій у галузі охорони здоров'я, розвитку спорту, роботи з дітьми та молоддю. Недоліком цієї роботи є деяка неузгодженість у діях між державними органами, громадськими організаціями та підприємцями. Це пов'язано з непорозумінням ролі один одного при реалізації проекту: громадські організації претендують на лідерство при організації проекту, а підприємців оцінюють лише з точки зору фінансових можливостей. У свою чергу підприємці не бачать у громадських організаціях серйозних партнерів через їх слабкий управлінський потенціал. Серед інших перешкод ефективній діяльності є недостатність інформації щодо місцевих ініціатив та проектів, що потребують консолідації зусиль. Тому потрібно залучення до такої роботи «установи-брокера», яка би вирішувала зазначені проблеми на шляху розбудови партнерських відносин і реалізації соціальних проектів з участю підприємців.

Участь підприємців у вирішенні соціальних і екологічних питань місцевої громади, на території яких розташовано підприємство, сприяє формуванню сприятливого зовнішнього середовища і створює позитивний імідж бізнесу серед його цільової аудиторії. Така діяльність підприємців не можлива без активної співпраці з органами місцевого самоврядування, які є на місцевому рівні інструментом соціального сервісу. У той же час можна навести приклади, коли неухвага підприємців до проблем та інтересів місцевої громади призводить до унеможливлення подальшого розвитку бізнесу.

Підприємство «Євро Фінанси ЛТД» планує збудувати у м. Біла Церква, Київської обл. сталепрокатний завод майбутнього, загальна сума інвестицій 600 млн. дол. США [6]. За попередніми оцінками будівництво заводу забезпечить надходження до місцевого бюджету понад 23 млн. грн. та до державного бюджету - понад 400 млн. грн., створить в регіоні близько 5 тис. нових робочих місць [8]. За підтримкою будівництва підприємство «Євро Фінанси ЛТД» звернулося до Київської обласної державної адміністрації, де її і отримало. Проте місцева громада виступила проти будівництва. Лише тривала роз'яснювальна робота підприємців місцевій громаді соціальних чинників проекту та додаткова інвестиція у розвиток соціальної інфраструктури регіону сприяла порозумінню.

Органи місцевого самоврядування здійснюють власну діяльність в умовах ресурсних обмежень. Аналіз статистичних даних за останні п'ять років [9] показує, що найбільшу питому вагу в доходах місцевих бюджетів мають надходження від загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які практично не пов'язані з власною діяльністю органів місцевого самоврядування. В залежності від року вони становили 50-70% доходів загального фонду. В той же час, частка надходжень від власних джерел, насамперед від місцевих податків і зборів, за цей час не перевищувала 2-10%. Збереження такої структури і надалі не дасть можливості місцевим органам влади бути дійсно незалежними, як фінансово, так і політично, і, в свою чергу, дозволить їм перекладати відповідальність за власні прорахунки в соціально-економічній діяльності

на державні органи влади. Структурний аналіз доходів місцевих бюджетів (рис. 2) показує, що більше ніж на половину місцевий бюджет формується з податку на доходи фізичних осіб.

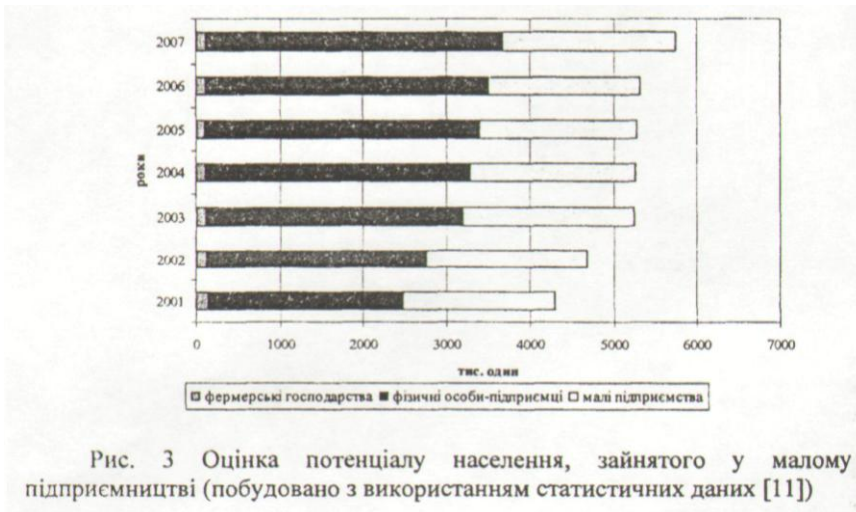
Тому підприємці, які проводять прозору фінансову політику та виконують податкове законодавство, сплачуючи податок за власних працівників, вже дають кошти на створення суспільного продукту та проведення соціальної політики у регіоні.



Загальний дохід місцевих бюджетів у 2007р. що враховується при розрахунку трансфертів (перший кошик) склав 32 млрд. грн. або на 33,4% більше планових показників 2006р. На підвищення цін та тарифів на енергоносії було передбачено 695 млн. грн. Частка енергоносіїв у видатках місцевих бюджетів на теперішній час складає 10% або вище 5 млрд. грн. Частка заробітної плати з нарахуваннями у місцевих бюджетах за винятком м. Києва перевищує 80% (2006-2007р.) [10]. З європейського досвіду більш менш прийнятним був би такий розподіл видатків місцевого бюджету 67% на заробітну плату; 10% на капітальні видатки. Твердження, що місцеві бюджети складають більше 43% зведеного бюджету пояснюється тим, що 17 млрд. грн. складають субвенції місцевим бюджетам, у тому числі більше 14 млрд. грн.. - субвенції на соціальний захист. Ці гроші проходять через місцеві бюджети транзитом, ніякого впливу на їх використання місцеві органи самоврядування не мають. Якщо виключити із розрахунку субвенцію на соціальний захист і суми, що забираються до державного бюджету, то частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті буде складати 32%. Таким чином зробимо висновок, що на власні повноваження місцевого самоврядування приходить 4,1 млрд. грн. (0,7% ВВП або 2,3% зведеного бюджету). Тож головною проблемою місцевих бюджетів залишається їх незабезпечення за видатками на виконання делегованих державою повноважень, а також на фінансування програм соціально-економічного розвитку.

Аналіз даних, що представлені на рис. 3 показує, що кількість зайнятих у сфері малого підприємництва постійно зростає. За даними

Держкомпідприємництва [11, с.159] найбільша кількість осіб, зайнятих у сфері малого бізнеса за видами економічної діяльності припадає на операції з нерухомим майном, торгівлю та промисловість. Тобто це підприємницькі структури, що обслуговують регіон, у якому вони розташовані. Вони зацікавлені у його соціально-економічному розвитку і можуть проконтролювати дії місцевих органів влади. Одночасно власною підприємницькою діяльністю малі підприємства вже забезпечують зайнятість населення у регіоні.



Залучення до співпраці бізнес-структур значно розширює можливості органів місцевого самоврядування. Соціальна відповідальність підприємництва на місцевому рівні починається з виконання стандартів екологічного законодавства (особливо у галузі шкідливого виробництва) та участь в програмах по відновленню/охороні різних природних ресурсів. Підприємці можуть ініціювати або приймати участь у різних проектах територіального та місцевого розвитку у галузі культури, освіти, екології та інш. Важливими параметрами оцінки соціальних проектів в регіоні є їх ефективність та цілеспрямованість.

Як правило, вважається, що до проведення соціальних проектів залучають крупні компанії з великим обсягом оборотних коштів, мале підприємство, яке акумулює значний потенціал місцевого населення (рис. 3), залишається осторонь цього процесу. Мале підприємство не розпоряджається такими значними фінансовими ресурсами, як крупні підприємства, проте наявність зрозумілого проекту соціально-економічного або екологічного розвитку власного регіону в змозі їх консолідувати та залучити до його впровадження. Роль органів місцевого самоврядування у розробці таких проектів, їх координації та

інформаційній підтримці.

Не розглянутою залишилася проблема співіснування тіньового бізнесу та соціальної відповідальності. Чи можна вважати підприємство, яке приймає активну участь у благочинних та соціальних проектах, але при цьому використовує тіньові схеми ухилення від сплати податків, соціально-відповідальним? Звісно, що ні. Соціальна відповідальність бізнесу починається з виконання законодавства у тому числі і податкового. Якщо підприємців не влаштовує чинне законодавство, то цивілізаційним шляхом необхідно його змінити. У той же час нестабільність та непередбаченість регуляторних і податкових правил, дискримінація з боку держави одних секторів або груп підприємств по відношенню до інших, непрозорість та не ефективне використання державних ресурсів, високий рівень корупції створюють стимули для підприємництва залишатися у тіні та зачиненими для розбудови партнерських відносин з органами влади як на місцевому так і державному рівні, а відтак зникає можливість реалізації соціально значущих програм.

Висновки. Розвиток у державі соціальної відповідальності у сфері підприємництва є одним із основних чинників конкурентоспроможності суспільства у глобальному просторі. Формування принципів соціальної відповідальності залежить від виконання державою власних функцій, механізмів правового регулювання сфери підприємництва та довіри бізнесу до влади.

Зараз в Україні під «соціальною відповідальністю» підприємництва розуміють у більшості випадків його благочинну та спонсорську діяльність. Проте принципи соціальної відповідальності бізнесу значно ширше окреслюють коло можливих проектів та ініціатив. Важливою складовою соціальної відповідальності є дотримання компанією екологічних, законодавчих та етичних норм.

У новому розумінні ролі підприємництва у розвитку країни важливу увагу необхідно звернути на перехід від добродійних проектів на реалізацію проектів соціального розвитку. Таким чином системна партнерська робота органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємницького сектора є важливою для реалізації значущих соціальних та екологічних проектів, що являється основою для гармонійного соціально-економічного розвитку регіону.

Ефективність благочинної та соціальної діяльності підприємців підвищиться, якщо вона отримає інформаційну підтримку та координацію з боку місцевих органів влади. У той же час органи державної та місцевої влади повинні забезпечити виконання законодавства, створення сприятливого бізнес-клімату та відкритість інформації.

Використані джерела інформації:

1. *Роцин С.К.* Предпринимательская деятельность: психология и идеология // Психологический журнал. - 1995. - Т. 16. - № 1.
2. *Carroll A.B., Buchholz A.K.* Business and Society: Ethics and Stakeholder Management/ 5<sup>th</sup> ed/ Australia: Thomson South-Western, 2003
3. *Коник Д.Л., Олійник М.В., Привалов Ю.О.* Соціальна відповідальність бізнесу в



- Україні/ Відп ред.: Ю.Саєнко - К.: "Батискаф", 2002. - 72 с.
4. *Проблеми і перспективи розвитку України: аналітичні матеріали /* За заг. редакцій В.М. Князева, Ю.П. Сурмі на, Л.Г. Штик; Кол. авт.: В.Д. Бакуменко, Н.В. Грицяк, О.П. Губа, С.О. Зайцев, Ю.Г. Кальниш, М.М. Кобля, С.О. Кравченко, Т.П. Крушельницька, Н.В. Купрій, О.М. Руденко, Ю.П. Сурмі (кер.авт.кол.), І.В. Шкурат, Л.Г. Штика. - К.: Вид-во НЛДУ, 2005. - 180 с.
  5. *Згуровський М.З.* Україна в глобальних вимірах сталого розвитку // Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство/ Рада конкурентоспроможності України; За ред. Полунеєва Ю.В.-К.:ЛАТ&К, 2006. – с. 14-35.
  6. *Акимова И.* Социальная ответственность бизнеса и её развитие в Украине// Бізнес та державна влада. Діалог/ За ред. К.Ляпіної та Д. Ляпіна. «Інститут Конкурентного Суспільства». - К., 2006-2007. - с. 177-191.
  7. *Maskey A.; Maskey T., Barney G.* Corporate Social Responsibility and Firm Performance: Investor Preferences and Corporate Strategies? Working Paper. Ohio State University. -2005.
  8. Бізнес-план «Білоцерківський сталепрокатний мінізавод» Інформаційні матеріали до круглого столу. - К. ПП ТОВ «Євро Фінанси Лтд». - 2007. - 10 с.
  9. *Офіційний сайт* Державного комітету статистики [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
  10. *Офіційний сайт* Міністерства фінансів України [www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua)
  11. Звіт про діяльність Держкомпідприємництва України у 2007 році// Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. - Київ. - 2008. – 175 с.

УДК 353:36

**Афенкіна О. Г.**,  
здобувач кафедри регіонального управління,  
місцевого самоврядування та управління  
містом НАДУ при Президентіві України,  
голова Тельманівської районної  
державної адміністрації Донецької області

#### **ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

*Постановка проблеми.* На сучасному етапі реформування політичної та соціально-економічної систем країни, яке супроводжується суттєвими погіршенням умов існування широких прошарків населення, різким падінням їх життєвого рівня та загостренням соціальної і матеріальної нестабільності в суспільстві, проблема проведення ефективної соціальної політики набуває особливого значення. Проблема дослідження полягає в суперечності між необхідністю задоволення потреб найменш захищених категорій населення і реальними можливостями держави в реалізації соціальної політики у цій сфері, тобто засобами задоволення наявних потреб. Головне питання, що підлягає вирішенню в процесі цього, дослідження - як зробити систему соціальної допомоги в Україні ефективною, економічно стійкою й соціально справедливою.

*Актуальність.* На прикінці березня 2008 року завершує свою програму двосторонньої допомоги в Україні Міністерство Великої Британії у справах міжнародного розвитку (DFID). Під міжнародним